

EGYSZÓLAM VAGY TÖBBSZÓLAM?

A zenetudomány görög vagy latin eredetű szakkifejezéseit kisebb-nagyobb pontossággal lefordítva ismerjük és használjuk. Ezek között olyanok is akadnak, melyekre nincs megfelelő szavunk.

Rögtön itt van az *egyszólamú* kifejezés, amit a latin *unisono* megfelelőjeként tartunk számon. Vajon tényleg ugyanarról van szó?

Mint tudjuk, a hagyományos magyar éneklésmód unisono, mivel az emberek ugyanazt éneklék egyszerre. Ez azonban semmiképpen sem mondható egy szólamnak, hiszen többen énekelnek egy időben. Az asszonyok vékony hangon, az emberek vastag hangon énekelnek, és ebbe a „szimfóniába” belevegyül még a gyermekek cérnahangja is.

Egy szólamról akkor beszélhetünk, ha egy ember énekel. Ha ketten énekelnek, akkor az már két szólam, ha hárman, akkor három szólam és így tovább. A latin unisono tehát nem azonosítható az egyszólamú kifejezéssel! Itt az *uni* előtag nem az egyes számnévre vonatkozik, hanem az egyszerre szóló *egyező* dallamra. Ez a szintén együtt megszólaló, de *eltérő* dallamokkal áll ellentétben.

Szólam szavunkat, mint zenei kifejezést a Magyar Értelmező Kéziszótár pontosan definiálja: „...az egy-egy hangszeren v. énekhangon, ill. egyforma hangszereken, énekhangokon megszólaló dallamok egyike.”

Többszólamú az ének, ha többen énekelnek egyszerre. Ebből azonban még nem tudjuk meg, hogy azonos, vagy eltérő szólamot énekelnek e együtt.

Egyszólamú és többszólamú kifejezéseink tehát nem szabatosak, félreérthetők. Helyettük új szakszavak bevezetése volna indokolt, melyeknek nem a számszerűsége (egy vagy több), hanem a minősége kellene vonatkozniuk, vagyis hogy azonos, vagy eltérő e a szólam.

Amíg nincs jobb szavunk ezekre, addig érdemes a pontosabban fogalmazó görög eredetű változatokkal megkülönböztetni a többszólamúság eltérő minőségeit. -

Homofónia:

Ebben az esetben többen egyszerre ugyanazt éneklék, vagy zenélik.

- *Polifónia:*

Ez esetben többen egyszerre eltérő szólamot énekelnek, vagy zenélnék.

A hagyományos magyar népi zenekultúra jellemzője, hogy az énekes zene mindig homofon, míg a hangszeres zene — az esetek legnagyobb többségében — polifon.

(A vonós zenekarok gazdagon harmonizált, erősen ritmizált kíséretet játszanak, a duda és a tekerő három szólamban, a koboz kvint, vagy oktáv párhuzamban, a citera pedig csengő-bongó kísérőhangokkal szólal meg. Még az egyedül zenélő furulyás is két szólamban fújja, amihez gyakran a dűnyögés is csatlakozik harmadikként.)

A zenetudomány nagy korszaka volt a 19. század, amikor a világ a Darwini evolúciós elmélet lázában égett. Ez kihatott más tudományokra, egyebek mellett a nyelvészetre is. Ekkor alkották meg a mára már jórészt elavult nyelvcsalád-elméleteket is (indogermán, finnugor stb.). A zenetörténeti kutatás is felkarolta az egyenes vonalú evolúció gondolatát, és az egyszerűbbtől a bonyolultabbig vezető fejlődési irányvonalat alakított ki. E szerint a hangszeres zene először homofon volt, és abból alakult ki a magasabb rendű polifónia. Ez a megállapítás, bár nincs bizonyítva, olyan mértékben elterjedt és megszokottá vált, hogy nem szoktuk kétségbe vonni. A legjelentősebb külföldi és hazai zenetudósok állításait rendre elfogadjuk (pl. Curt Sachs, Szabolcsi Bence), sokszor anélkül, hogy alaposabban átgondolnánk azokat.

Egy Nyugat-európai tudós számára nyilvánvalónak tűnhet, hogy pl. az őskori csontfurulyákon csak egy szólam szólalhatott meg egyszerre, mivel az európai furulyások kizárólag egy szólamban játszanak, és ő csak ezt ismeri. Mi azonban tudjuk, hogy dörmögős hangzású polifon játék is létezik, ami a hagyományos magyar furulyázás jellemzője. Azt persze már itthon is kevesen tudják, hogy ilyen dörmögős síphang szólal meg a felső paleolitikum régészeti anyagából ismert istállóskői csontfurulyán is (Kr. e 35000-10000), ha helyesen szólaltatjuk meg, és nem akarunk belőle fuvolát varázsolni. A dörmögős — kétszólamú — furulyahangzás tehát az emberi kultúra legkorábbi szakaszában már kialakult, rögtön az első valószínű furulyával együtt. (Kozák József: *Az istállóskői csontsíp és egy magyar furulyatípus* TURÁN 1999/2)

Közismert, hogy a hárfa kialakításához az íj adta a mintát. A húr megfeszítésének minőségét pengetéssel lehet megállapítani, ami szinte zenélésnek minősül, de nem az. Akkor nevezzük az íjat hárfának, ha több húr van rátéve. Vajon mondhatjuk e teljes bizonyossággal sokezer év távolából, hogy egyszerre csak egy húrt pengettek rajta? Nagyon is valószínű, hogy hamar fölfedezték az együtt szóló hangok által keltett harmónia szépségét.

A nyelvsípokkal működő hangszerek jóval később, az új kőkorban alakultak ki, amikor a gabonaféléket házasítani kezdték. Már a legkorábbi időben kialakult a szokás, hogy a szalmasípkból egyszerre kettőt fújnak.

Ismereteink szerint a legelső kettőssíp-lelet kb. ötezer éves. A két sípon a hangnyílások száma eltérő (4+3), ami nem teszi lehetővé a homofóniát, vagyis a két sípon azonos szólam előadását. Persze nem is akarta azt senki! Az ismert adatok szerint ez a polifon hangzású kettőssíp-típus több ezer éven át, változatlan formában élt az ókori Közel-keleti kultúrákban. Azok a kettőssípek, melyek valóban homofon hangzásúak, csak jóval később, saját kutatásaim szerint a Kr. e. első évezredben jelentek meg. Végül láthatjuk, hogy éppen a polifon hangzás egyszerűsödött homofonná azáltal, hogy a kettőssípek szimpla sípokká alakultak át valamikor az ókor és a középkor fordulóján (klarinét, oboa, tárogató).

Ezek a példák arra mutatnak, hogy — mint oly sok más esetben is — a dolog éppen fordítva van.

A polifónia sokkal közelebb áll az ember természetéhez, mint az egyhangúság. Páros szervekkel rendelkezünk, melyek rendszerint eltérőt cselekednek, egymást kiegészítve. Jobb kezünkkel mást teszünk, mint a balal. Egyikben a szög, másikban a kalapács, vagy egyikben a hegedű, másikban a vonó és így tovább. Kezünk, lábunk, szemünk mind páros, ha azokból csak egy van félkezűt, féllábút, vagy félszeműt mondunk. Az ember maga is páros lény, a feleség és a férj (fél-j) alkotja az emberpárt. Itt is markánsan mutatkozik meg a polifónia a férfi és nő eltérő, de egymást kiegészítő működésében. Párt csak ellentétek alkothatnak. Két jobblábas cipő, vagy két balkezes kesztyű nem pár, csak kettős. Ez a zenében a homofónia.

A legnagyobb tisztelettel kell lennünk, és vagyunk is az előttünk munkálkodók tevékenysége, munkássága iránt, de szükség van időnként kritikai felülvizsgálatra. A tudományt azzal visszük előre, ha a vélt vagy valós állítások tartalmát ellenőrizzük. Nem kell mindent elhinni. Nézzünk a végére a dolgoknak, mint a mese mondja: „aki nem hiszi, járjon utána!”